

Архітектура

УДК 711:382

Грошовик Вікторія Валеріївна

студентка

Національного університету «Львівська політехніка»

Грошовик Виктория Валерьевна

студентка

Национального университета «Львовская политехника»

Hroshovyk Viktoriia

Student of the

Lviv Polytechnic National University

Науковий керівник:

Габрель Микола Михайлович

доктор технічних наук,

професор кафедри архітектурного проектування

Національний університет «Львівська політехніка»

**ПАЛОМНИЦТВО ЯК ПЕРШОЧЕРГОВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ
АРХІТЕКТУРИ. УЗАГАЛЬНЕНА КЛАСИФІКАЦІЯ
АРХІТЕКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАЛОМНИЦЬКИХ СЕРЕДОВИЩ
ПАЛОМНИЧЕСТВО КАК ПЕРВООЧЕРЕДНОЙ ФАКТО РАЗВИТИЯ
АРХИТЕКТУРЫ. ОБОБЩЕННАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ
АРХИТЕКТУРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПАЛОМНИЧЕСКИХ СРЕД
PILGRIMAGE AS THE PRIMARY FACT OF ARCHITECTURAL
DEVELOPMENT. GENERALIZED CLASSIFICATION OF THE
ARCHITECTURAL ORGANIZATION OF PILGRIM ENVIRONMENTS**

Анотація. Паломництво є феноменом, невіддільним від культурного життя людства, це своєрідна морально-духовна потреба в спілкуванні зі святинями. Бажання монументально возвеличувати та укорінювати догмати й постулати своєї релігії сприяли зародженню та розвитку цивілізації. Отож збереження та облагородження такої культурно-духовної спадщини, як паломницькі осередки, є актуальним питанням у світі внаслідок неабиякої цінності їх духовного та матеріального потенціалу для збагачення не лише культури, а й науки та освіти.

Метою наукової статті стало дослідження категорійно-понятійного апарату та формування основних принципів архітектурно-планувальної організації паломницьких середовищ.

У статті розглянуто категорійно-понятійний апарат архітектурних рішень паломницьких середовищ, їх типологію та морфологію, базуючись на джерела з різних галузей наук, сумісних з проблематикою теми. На основі аналізу теоретичних матеріалів паломницьких звичаїв світу та фото-аналогів, класифікацію паломницьких середовищ було сформовано у вигляді графічної таблиці. Розглянуто особливості класифікацій та функціональне наповнення, особливості розташування та чинники формування паломницьких середовищ, а також першопричини впливу паломництва на архітектуру загалом, опираючись на аналіз аналогів світового й вітчизняного досвіду.

У процесі аналізу теоретичних джерел історичного спрямування виявлено першочерговий вплив паломництва на розвиток архітектури та цивілізації в цілому.

Ключові слова: паломництво, пілігримство, паломницькі середовища, паломницькі центри, типологія.

Аннотація. Паломничество является феноменом, неотделимым от культурной жизни человечества, это своеобразная морально-духовная

потребность в общении со святынями. Желание монументально восхвалять и укоренять догматы и постулаты своей религии способствовали зарождению и развитию цивилизации. Поэтому сохранение и облагораживание такого культурно-духовного наследия, как паломнические центры, является актуальным вопросом в мире вследствие незаурядной ценности их духовного и материального потенциала для обогащения не только культуры, но и науки и образования.

Целью научной статьи стало исследование категориально-понятийного аппарата и формирование основных принципов архитектурно-планировочной организации паломнических сред.

В статье рассматривается категориально-понятийный аппарат архитектурных решений паломнических сред, их типология и морфология, основываясь на источники из различных отраслей наук, совместимых с проблематикой темы. На основе анализа теоретических материалов паломнических обычаев мира и фото-аналогов, классификацию паломнических сред было сформировано в виде графической таблицы. Рассмотрены особенности классификаций и функциональное наполнение, особенности расположения и факторы формирования паломнических сред, а также первопричины влияния паломничества на архитектуру в целом, опираясь на анализ аналогов мирового и отечественного опыта.

В процессе анализа теоретических источников исторического направления обнаружено первоочередное влияние паломничества на развитие архитектуры и цивилизации в целом.

Ключевые слова: *паломничество, пилигримство, паломнические среды, паломнические центры, типология*

Summary. *Pilgrimage is an inseparable phenomenon of the cultural life of mankind, a kind of moral and spiritual need to communicate with the shrines. The desire to monumentally glorify and root the dogmas and postulates of different*

religions contributed to the emergence and development of civilization. Therefore, the preservation and ennoblement of such cultural and spiritual heritage as pilgrimage sites is an urgent issue in the world because of the great value of their spiritual and material potential for enriching not only culture but also for scientific and education fields.

The aim of this scientific article is to study categories, definitions, and basic principles forming and planning of the architectural organization of the pilgrimage environments.

The article considers the categorical-conceptual apparatus of architectural solutions of pilgrimage environments, their typology and morphology, based on sources from different branches of science, compatible with the topic. Based on the analysis of theoretical materials of pilgrimage customs of the world and its photo analogs, the classification of pilgrimage environments was formed in the form of a graphical table. It was considered peculiarities of classifications and functional content of pilgrimage environments and root causes of influence on volume and spatial architectural organization solutions based on the analysis of analogs of the world and domestic experience.

In the process of analysis of historical orientated theoretical sources the primary influence of pilgrimage on the development of architecture and civilization, in general, was revealed.

Key words: *pilgrim, pilgrimage, pilgrimage environments, pilgrimage centers, typology.*

Актуальність. Збереження та облагородження культурно-духовної спадщини, включаючи релігійні архітектурні об'єкти та місця паломництва, що зазвичай функціонально поєднуються, є актуальним питанням у світі через неабияку цінність їх духовного та матеріального потенціалу для збагачення не лише культури, а й науки та освіти. Облагороджування, тими

чи іншими архітектурними та мистецькими методами, релігійних місць сили є важливою та актуальною темою для розвитку як окремої особи, регіону, народу так і для цивілізації в цілому. Крім значущого впливу паломницької архітектури на розвиток певних народів світу у духовному, суспільному та виробничому житті кожної епохи, дані релігійні об'єкти є важливим культурно-пізнавальним джерелом, матеріальним осередком історичних подій тої чи іншої місцевості, та «музеями» вікових традицій та норм властивих певним групам людей, обширним громадам, народам чи релігійним масам.

Викладення основного матеріалу. Паломництво невіднятний феномен культурного життя людства, своєрідна морально-духовна потреба в спілкуванні зі святинями. Саме паломництво вважають фундаментальним елементом суспільства, адже ще на перших етапах людського розселення було виявлено складні зв'язки між походженням цивілізації та першочергового впливу на це релігії, а саме: паломницьких процесій, що, за твердженнями сучасних істориків та археологів, є таким же важливим елементом розвитку первісних людей в процесі процвітання перших міст, писемності, мистецтва та релігії, як і розвиток землеробства. Більшість наймасштабніших центрів розвитку матеріальної і духовної культури цивілізації у світі минулих років і сьогодення, являються місця паломництва - Ватикан, Мекка, Єрусалим, Бодх Гая (де Будда досягнув просвітлення), Кахокія (величезний національний американський комплекс біля Сент-Луїса) та багато інших [1].

Від початку зародження цивілізації та аж до сьогодення, представники практично всіх релігій здійснюють паломницькі подорожі. Їх бажання монументально возвеличити та укорінити догмати та постулати своєї релігії сприяли зародженню та розвитку цивілізації. Міжнародна хартія з консервації та реставрації пам'яток і визначних місць, прийнята на II Міжнародному конгресі архітекторів і технічних фахівців з історичних

пам'ятників у Венеції в 1964 році свідчить: «Монументальні твори, що несуть духовні послання минулого, залишаються в сучасному житті людей свідками вікових традицій. Людство з кожним днем все більше усвідомлює загальнолюдську цінність пам'яток, розглядає їх як спільну спадщину і перед обличчям майбутніх поколінь визнає спільну відповідальність за його збереження. Воно вважає себе зобов'язаним передати пам'ятники у всьому багатстві їх автентичності» [2]. Втрата такої духовно-культурної спадщини неминуче вплине на всі аспекти життя теперішнього та майбутніх поколінь, призведе до духовної бідності та розриву історичної хронології. Накопичення та збереження духовно-культурних цінностей є основою розвитку цивілізації.

Сам термін «паломництво» походить від слова «пальма», адже в ті далекі часи паломники, здійснюючи подорож у Палестину, обов'язково привозили додому гілочку пальми, яка захищала їх від палючого сонця протягом всього шляху і виступала символом життя у християнстві. Альтернативним поняттям являється термін «пілігримство», що трансформувався від ряду грецьких та латинських слів і словосполучень [3].

Головним чином подорож до святині чи святого місця і називається паломництвом (пілігримством), а час затрачений на це завжди сповнений молитвами та спогляданням внутрішнього духовно-культурного розвитку, що підсилюється у взаємодії з доречними монументально-архітектурними засобами вираження сакральності того чи іншого вірування.

Процес паломництва та його архітектурна організація на пряму залежить від такого поняття як релігійна організація (РО). До РО відносять: одне окреме об'єднання віруючих - громаду і кілька громад, об'єднаних у якусь організаційну структуру, і кілька таких організаційних структур, об'єднаних в ієрархічно вищу та організаційно складнішу надструктуру тощо. Тобто до РО відносяться конфесії (всіх типів: церква, деномінація, секта), а також складові частини конфесій, аж до елементарної неподільної

частини – віряни. Уся релігійна діяльність поділяється на головну (культову) і позакультову. Головна релігійна діяльність паломництва – це задоволення релігійних та духовних потреб: від прославляння Бога чи надприродних сил (церемонії богослужіння) до виконання певних типів обрядів. Крім головної, дослідники виділяють позакультову релігійну діяльність, що задовольняє духовні й практичні потреби функціонування РО. В межах позакультової діяльності виділяють духовну сферу: продукування релігійних ідей, їх обґрунтування, інтерпретація, систематизація та практичну сферу: пропаганда, поширення релігійних ідей, добродійна, релігійно-освітня, управлінська та інша діяльність [4, с.90].

Основний вплив на розуміння архітектурної організації процесу релігійного паломництва починається з характеристики й трактування *місця паломництва (об'єкту паломництва)*, що являє собою особливі території або об'єкти природного чи техногенного походження, фундаментальною частиною яких є релігійне вірування, надприродна особливість місця, пов'язані історико-релігійні події чи особи або дані території чи її елементи мають певне неземне походження або трактування. Такими об'єктами можуть виступати: чудотворні ікони, моці святих чи гробниці видатних релігійних діячів, місця їхньої релігійної діяльності, монастирі та історико-релігійні споруди з важливим історичним та сучасним духовно-культурним значенням, природні об'єкти (джерел, криниць, печер, гаїв, окремих дерев та ін.), пов'язаних із діяльністю надприродних, верховних, духовних субстанцій та єств, істот з різним рівнем могутності та різними сферами впливу чи з іншою духовно-релігійною діяльністю [4, с. 86]. Паломницькі центри часто розміщуються на могилах святих або облаштовуються навколо портретів чи ікон, яким приписані чудодійні властивості. Моці святих, які охороняються церквою також являються першопричинами облагородження паломницьких святинь. Такі реліквії можуть включати кістки, книги чи

предмети одягу святих, зрідка також фрагменти пророків таких як Ісуса Христа, шматки його тернової корони, цвяхи, якими він був прикріплений до хреста та інші подібні предмети.

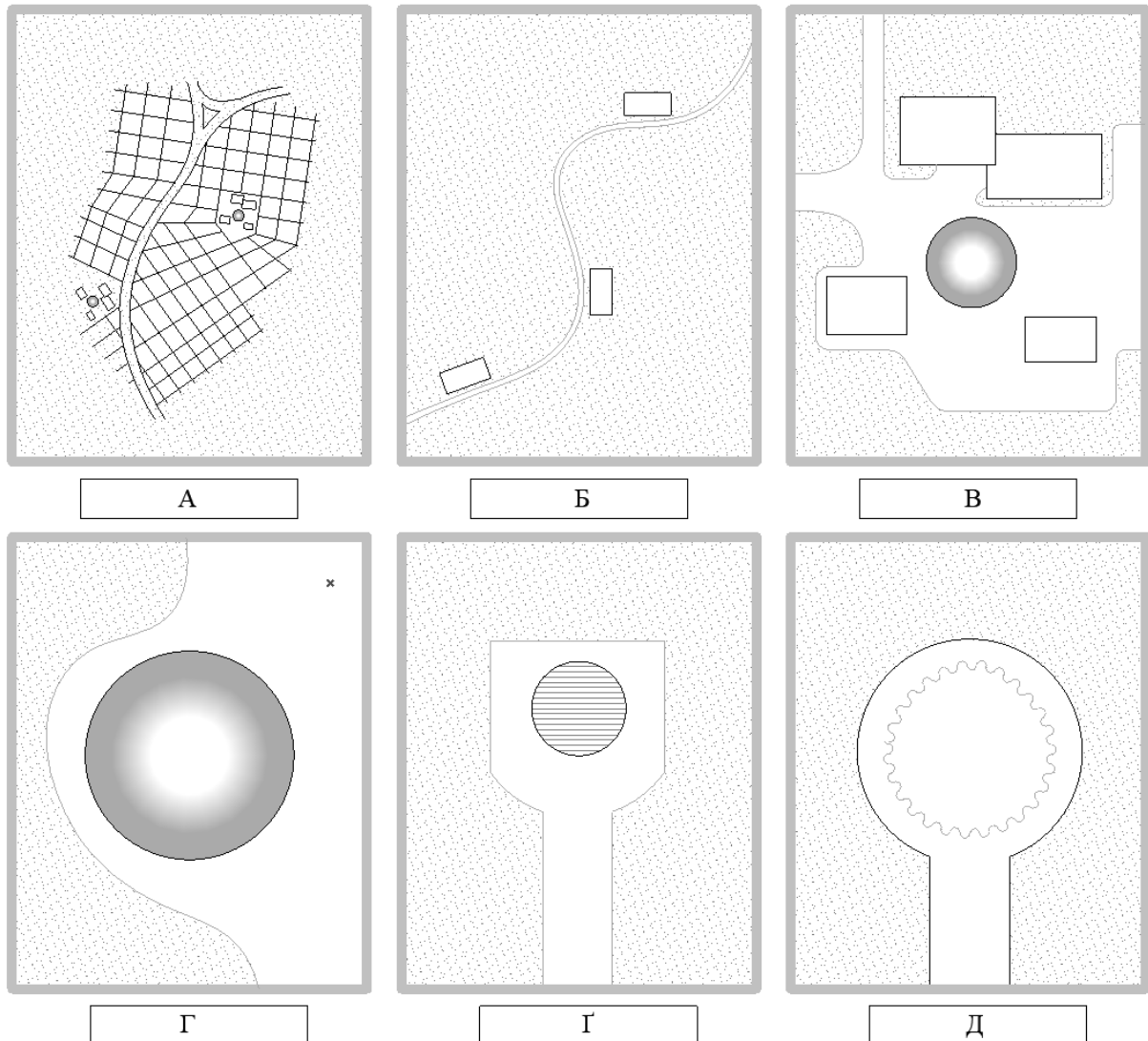
Отже, *паломницький центр* – матеріальні (а також - нематеріальні (сакральні)) об'єкти (чи явища, ефекти), що використовуються, можуть використовуватися чи використовувалися раніше у релігійній діяльності, переважно є святинями для певної частини віруючих (для певної релігії, релігійного напрямку, течії, конфесії тощо) і є повністю або частково доступні для їхнього паломництва, а також для відвідування туристами та екскурсантами [4, с. 91]. *Паломницький комплекс* - це в основному священна споруда чи їх комплекс з ландшафтною організацією, що в більшості виступає у вигляді храму чи церкви у зв'язці з щонайменше однією додатковою функцією в зонуванні об'єкту або з додатковим комплексом споруд навколо неї та з обов'язково регулярною процедурою паломництва у будь-якому прояві.

Обґрунтовуючись на вищесказаному можна сказати, що в залежності від виду і типу місця чи об'єкту паломництва при певних культурних, релігійних чи економічних потребах або їх сукупності виділяються певні типи архітектурної організації середовища таких місць (Рис. 1), які за своїм об'ємно просторовим вирішенням можуть являтися паломницьким шляхом, стягим містом, об'єктом малої архітектурної форми, виключно ландшафтною організацією, окремою спорудою або їх комплексом.

Одним з найбільших з територіально поєднаних об'єктів являється «Святе місто» - термін, що застосовується до історичних міст, орієнтованих на конкретну віру чи релігію. Отже, святе місто - це функціональний термін, який застосовується до тих міст, які є центром культури, паломництва або релігійного навчання [5, с. 25]. Такі міста часто є головним пунктом призначення паломників і містять принаймні релігійний комплекс у своїй структурі. Важливість святих міст вимірюється кількістю паломників, які

відвідують святиню (або подібний священний комплекс) на релігійних заходах. Найзначніші святі міста - Мекка, Єрусалим та Ватикан, які протягом року приймають велику кількість паломників [6, с. 32].

Рис. 1. Класифікація паломницьких середовищ

а) святе місто б) паломницький шлях в) паломницький комплекс г) паломницький храм/церква/каплиця/мечеть/синагога г) паломницький об'єкт неприродного походження (мала архітектурна форма) д) паломницький об'єкт природного походження (дерево, джерело, криниця, печера, гай)

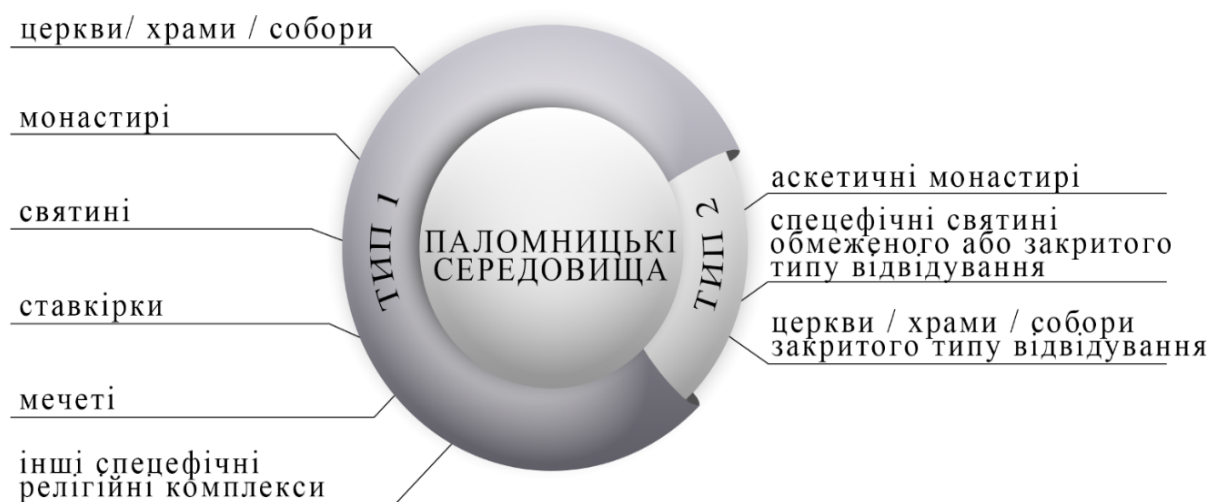
Джерело: розробка автором

Ще одним особливим видом паломницького середовища являється паломницький шлях, що за своєю структурою є певним замкненим або

незамкненим відрізком дороги, шляху, стежки чи їх комбінацією. Зазвичай вздовж такого шляху облаштовуються малі архітектурні форми релігійного підтексту, каплички, дзвіниці, інформаційні таблички, криниці, місця для кемпінгів тощо. Черговість таких об'єктів і їх розташування залежать зазвичай від релігійних вірувань, історичних подій, уже сформованих міст, сіл, комплексів на даній паломницькій дорозі [7, с. 10-27]. Паломницькі комплекси можуть бути частиною як і святого міста так і паломницького шляху.

Нині організація архітектурного середовища комплексів паломницького туризму, як в Україні так і за кордоном, має два яскраво виражених напрямки (Рис. 2).

Перший тип напрямку архітектурної організації комплексів паломницького туризму, яка отримала широкий розвиток за кордоном, переслідує культурно-пізнавальні цілі й характеризується багатофункціональним розвитком архітектурного середовища. Комплекси доповнені оздоровчо-медичними, освітніми (для дітей і дорослих),

Рис. 2. Загальна схема класифікації архітектурної організації середовища паломництва

Джерело: розробка автором на основі [8]

рекреаційними та іншими функціями. *Другий тип* переслідує суто релігійні цілі, практично повністю виключаючи культурно-пізнавальний контекст під час поїздки, що значно знецінює просвітницько-культурну складову подорожі. У зв'язку з цим архітектурне середовище цих місць, в тому числі готелів для прочан, спрямована на задоволення інтересів виключно глибоко віруючих людей [8, с. 23-25].

Висновки. Отже, в даній статті досліджено питання категорійно-понятійного апарату його типологію та морфологію, базуючись на джерела з різних галузей наук, сумісних з проблематикою теми. Було визначено, що паломництво - це подорож до священного місця як акт релігійної відданості. І хоча різні релігії практикують по-різному ритуал паломництва, головна ідея являється однаковою для всіх вірувань. Завдяки покращенню транспортних зав'язків, засобів реклами та економічних можливостей вірян,- кількість паломників до святих місць, як правило, збільшується з кожним роком, що своєю чергою приносить додаткові виклики в містобудівній організації та ставить нові завдання та цілі перед архітектурою в цілому. На основі аналізу теоретичних матеріалів паломницьких звичаїв світу та фотоаналогів було сформовано класифікацію паломницьких середовищ у вигляді графічної таблиці та поділено їх на наступні види: святе місто, паломницький шлях, паломницький комплекс, паломницький храм / церква / каплиця / мечеть / синагога, паломницький об'єкт неприродного походження (мала архітектурна форма), паломницький об'єкт природного походження (дерево, джерело, криниця, печера, гай тощо).

Література

1. Mann C. C. The Birth of Religion / Charles C. Mann // National Geographic Magazine. 2011. URL: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/2011/06/gobeki-tepe/>.

2. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія, прийнята від 31.05.1964) // Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757/print1368035958569336.
3. Паломництво // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pilgrimage>
4. Ковальчук А. Формування понятійно-термінологічного апарату релігійного туризму і паломництва / Андрій Ковальчук. // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2012. № 29. С. 86–92.
5. Hourani A. The Islamic City / A. Hourani, S. Stern. Oxford: Bruno Cassirer Ltd., 1970. 222 с.
6. Maroufi H. Cities Hosting Holy Shrines: The Impact of Pilgrimage on Urban Form / H. Maroufi, E. Rosina // ICONARP. 2017. №5. С. 30–44.
7. Pilgrimage & the Architect // Uncube. 2012. №1. С. 55.
8. Федотова Л. А. Архитектурная организация исторических комплексов паломнического туризма /на примере Коломенского района/ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. арх. наук : спец. 05.23.21 "Архитектура зданий и сооружений. Творческие концепции архитектурной деятельности" / Федотова Лилия Александровна. Москва, 2013. 177 с.

References

1. Mann C. C. The Birth of Religion / Charles C. Mann // National Geographic Magazine. 2011. URL: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/2011/06/gobeki-tepe/>
2. International Charter for the Protection and Restoration of Immovable Monuments and Sites (the Venice Charter, adopted in 31.05.1964) //

- Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757/print1368035958569336
3. Pilgrimage // Wikipedia - a free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pilgrimage>
  4. Kovalchuk A. Formation of the conceptual and terminological apparatus of religious tourism and pilgrimage / Andriy Kovalchuk. // Bulletin of the University of Lviv. International relations series. 2012. №29. P. 86–92.
  5. Hourani A. The Islamic City / A. Hourani, S. Stern. Oxford: Bruno Cassirer Ltd., 1970. 222 p.
  6. Maroufi H. Cities Hosting Holy Shrines: The Impact of Pilgrimage on Urban Form / H. Maroufi, E. Rosina // ICONARP. 2017. №5. P. 30–44.
  7. Pilgrimage & the Architect // Uncube. 2012. №1. P. 55.
  8. Fedotova LA Architectural organization of historical complexes of pilgrimage tourism / on the example of Kolomenskoe district /: author's ref. dis. for science. degree of Cand. arch. Science: special. 05.23.21 "Architecture of buildings and structures. Creative concepts of architectural activity" / Fedotova Lilia Alexandrovna. Moscow, 2013. 177 p.